

Studia Biblica Slovaca

Ročník 8

2016

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VIII (2016), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisor board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)
Zástupca šéfredaktora: Jozef JANČOVIČ (Bratislava)
Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)
Výkonný redaktor: Martina KORYTIAKOVÁ (Roma, I)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Košice) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Detroit, USA) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Dušan Rončák
Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľala Lucilla Mária Tongeľová SDR.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov) alebo knihy na recenziu prosíme poslať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verziou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2016.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Pravá cesta k múdrosti podľa Siracha

Pavel Prihatný

Knihu Sirachovho syna možno v rámci jej historicko-kultúrneho kontextu vnímať ako reakciu alebo dve možné odpovede na prúdy doby¹: ako odpoveď na židovský apokalyptizmus druhého stor. pred Kr. a zároveň ako reakciu na grécku filozofiu². Aj keď je vzťah medzi múdroslovnou a apokalyptickou tradíciou v období Siracha odborníkmi už nejaký čas redefinovaný – a teda nie je vnímaný jednoznačne v rovine dvoch navzájom protichodných extrémov – predsa ide o dve odlišné odpovede na otázku

---

* Chcel by som vysloviť vďaka lektorovi štúdie za kritické poznámky a podnety, ktoré pomohli dopracovať ju do aktuálnej podoby. Srdečná vďaka aj Dr. Blažejovi Štrbovi za usmernenia a trepezlivosť.

¹ Ben Sira (ďalej len „Sirach“) je väčšinou autorov datovaný do obdobia 200–175 pred Kr. a jeho tvorba umiestnená do Jeruzalema. Dá sa tak predpokladať, že autor mal prístup k väčšine židovských Písem (k Tóre, skorším i neskorším Prorokom, Žalmom, Prisloviam a k Jóbovi) ako aj k apokryfnému apokalyptickému Henochovmu spisu (o evidentnosti Sirachovej familiárnosti so skoršími Písmami porov. AITKEN, *Interpretation*, 191. Podobne aj Di Lella, už len v komentári k 1,1-10, uvádza mnoho odoziev skorších Písem. Porov. SKEHAN – DI LELLA, *Wisdom*, 137-139). Zároveň, viacerí grécki filozofi (Aristoteles, Aristarchus, Archimedes, Eratostenes a aj diela skeptikov, žiakov Archesilaa a Carneada) časovo predstihujú i sprevádzajú obdobie Siracha, a tak Sirach mohol prísť do kontaktu s ich náukou.

² Pokiaľ ide o „reakciu“ na grécku filozofiu, téma vplyvu gréckych autorov na Siracha je diskutovaná. Pri pozornom čítaní textu je evidentné, že nejde o explicitnú reakciu. V Sirachovej dobe ešte nemohli byť vyššie spomenuté filozofické smery nejakým spôsobom v Jeruzaleme a širšom okolí „etablované“. V texte však nachádzame nepriamo tematické paralely, povzbudenia k pevnosti vo vlastnom presvedčení ako aj, v tomto smere významnú a opakovanú zmienku, o blahodarnosti cestovania, ktoré Sirachovi zrejme poskytlo možnosti stretu s niektorými gréckymi filozofickými smermi. Najväčší možný stret a vplyv je vnímaný konfrontujúci Siracha so stoikmi, avšak do úvahy prichádzajú aj epikurejci a skeptici (a snáď aj iné smery, ako peripatetici, či cynici), pôsobiaci práve v období Siracha. K tejto téme pozri napr. COLLINS, *Jewish Wisdom*, 23-42; COLLINS, *Wisdom*; WRIGHT, *1 Enoch and Ben Sira*. Už Middendorp, v roku 1974, poukazuje na viac ako 150 pasáží u Siracha, v ktorých vidí vplyv gréckych autorov. Porov. MIDDENDORP, *Stellung*, 7-33.

prístupu k múdrosti. Vychádzajúc z uvedeného je preto snáď trochu prehnane nazvať Siracha *apologétom* pravej cesty k múdrosti. Predsa si však myslím, že je tento prívlastok, v jeho najlepšom zmysle, vhodný: Sirach je apologétom otvorenej mysle, nikoho nevyklučujúcim a predsa nekompromisným, pokiaľ ide o autentickosť múdrosti a dispozícií hľadajúceho i miest, kde ju možno nájsť³.

Úmyslom tejto krátkej štúdie je poukázať na dôraz, ktorý Sirach kladie na dve *dispozície* človeka hľadajúceho múdrost': na pokoru a modlitbu. Tieto dispozície sú rozhodujúce v Sirachovom prístupe k múdrosti a mám za to, že ich Sirach ako také predstavuje v podobe rámcovej *ideovej* inklúzie, ktorú tvoria prvá a posledná kapitola knihy⁴. Aj takýmto spôsobom Sirach predkladá svoje dielo ako odpoveď na dva odlišné prístupy k múdrosti v jeho dobe. Pokora a modlitba sú Sirachom predložené ako úzko súvisiace s bázňou – jediným správnym postojom k Bohu. V úvodnej kapitole tak Sirach definuje v čom spočíva správny vzťah k Pánovi, ktorý je φοβερὸς σοφῶδρα („vzbudzuje veľkú bázeň“; 1,8)⁵ a je vlastníkom múdrosti (πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου; „všetka múdrosť je od Pána“; 1,1)⁶. V záverečnej kapitole zasa zdieľa svoju osobnú skúsenosť cesty za múdrosťou a v modlitbe vďaka ako aj v pokračujúcej akrostickej kompozícii konkretizuje témou modlitby

³ V ponímaní slova „apologéta“ v súvislosti so Sirachom, tak vo vzťahu k apokalyptike ako aj gréckej filozofii, sa celkom stotožňujem s pozíciou Adamsa, ktorý o Sirachovi hovorí, že „jeho prístup k Helenizmu nie je apologeticko-polemický“. ADAMS, *Wisdom*, 156. Ide o apológiu autenticnosti cesty k múdrosti bez exkluzivizmu. Podobný nádych má aj charakteristika knihy ako „biblické svedectvo“. Porov. AITKEN, *Interpretation*, 191, ako aj pozn. 1.

⁴ Di Lella hovorí o *formálnej* inklúzii medzi 1,1-30 a 51,13-30 v podobe dvadsaťdva (1,1-30) a dvadsaťtri (51,13-30) riadkovej akrostickej kompozície, ktorú Sirach preberá od iných „veľkých hebrejských poetov pred ním“ a uvádza biblické odkazy na miesta, kde takúto štruktúru môžeme nájsť. Porov. SKEHAN – DI LELLA, *Wisdom*, 74, 142-147. Podobnú „makroštruktúru“ knihy naznačuje aj Mazzinghi vidiac možný vzťah medzi Sir 1,1-30 a 51,13-30. Porov. MAZZINGHI, *Pentateuco*, 186.

⁵ Doslova „je veľmi hrozný“. Všetky slovenské preklady gréckeho textu Siracha v článku sledujú SEB, ak nie je uvedené ináč. Biblické odkazy sa pridriavajú členenia textu v Rahlfs – Hanhartovej druhej edícii Septuaginty (RAHLFS – HANHART, *Septuaginta*).

⁶ Aj keď sa termín „pokora“ v úvodnej kapitole neobjavuje, úzka súvislosť medzi pokorou a bázňou (φόβος), ktorá je v prvej kapitole vzhľadom na početnosť výskytu kľúčovým pojmom (koreň φόβ- sa tu, spolu s dodatkom vo v. 12c /GII/, objavuje 12-krát: 1.8a.11a.12a.[12c].13a.14a.16a.18a.20a.27a.28a.30e), je v biblickej literatúre, a teda aj u Siracha, zrejmé. Viac k tejto téme v časti „Miesta, v ktorých sa múdrosť odhaľuje a dispozícia pokory“; osobitne aj pozn. 37, 38 a 39.

najdôležitejší krok na tejto ceste⁷. Obidve kapitoly – úvodná a záverečná – sú takto previazané témou pokory a modlitby, tvoria rámec a kladú základ pre celé Sirachovo dielo: pre všetku Sirachovu teológiu i etiku. Uvedené dve dispozície človeka hľadajúceho múdrosť zároveň u Siracha úzko súvisia s *miestami*, v ktorých múdrosť možno nájsť. Sirach tak starostlivo vymedzuje a predkladá svojim súčasníkom v ich turbulentnom období rozhodujúce charakteristiky cesty k múdrosti. Učí svojich krajanov

v kritickom období dejín židovského myslenia, kedy charakteristické napätie židovského myslenia – nikdy celkom nevyriešené napätie medzi ideou zmluvy a prísľubu, inými slovami, medzi ideou spásy spočívajúcej na ľudských silách a tej, ktorá spočíva v nádeji na Boží zásah – bolo vo vtedajšom období určite v kríze.⁸

Štúdia je členená v troch častiach: prvá sa zaoberá „programovým manifestom“ Sirachovho diela, objavujúcim sa hneď v úvodnom verši a analyzuje výskyt kľúčovej lexémy $\pi\alpha\varsigma$ v rámci celého spisu. Dôležitosť obsahu tejto lexémy a dôraz, ktorý je na ňu kladený vyúsťujú do dôsledkov, ktoré sa očakávajú v podobe postojov človeka k $\pi\alpha\sigma\alpha$ σοφία (1,1). Tieto postoje vyjadrujú dve dispozície človeka hľadajúceho autentickú múdrosť: pokora (druhá časť) a modlitba (tretia časť).

Plná múdrosť je len od Pána

Apologetický nádych knihy osobitným spôsobom naznačuje hneď prvý verš úvodnej poémy (1,1-10), ktorý „možno považovať za tematickú sentenciu celej knihy“⁹: „Všetka múdrosť je od Pána a je pri ňom naveky“ (1,1). V tomto Sirachovom tvrdení je ukrytá jeho primárna a najväčšia pedagogická starosť: „naučiť svojich študentov, že múdrosť je vzácnym Pánovým darom“¹⁰ (1,10).

---

⁷ Gilbert vidí modlitbu vďaka (51,1-12) v kontexte chvály predkov (44–50) a nazýva ju „skúsenosťou učiteľa“, ktorý vo svojich vlastných dejinách prežil skúsenosť slávnych predkov a túto svoju skúsenosť odovzdáva ďalej svojim žiakom a čitateľovi. Porov. GILBERT, Prayer, 124.

⁸ BOCCACCINI, *Middle Judaism*, 78. Vlastný preklad (všetky preklady v texte sú od autora štúdie).

⁹ SKEHAN – DI LELLA, *Wisdom*, 138.

¹⁰ DI LELLA, God, 8.

Poému samotnú je možné v rámci celej knihy vnímať ako refrén, ktorý sa neskôr znovu objavuje¹¹. Prvým takým miestom je 18,1-14¹² a ďalším 19,20-24¹³. Toto rezponzórium, či opakovanie v rámci knihy a zároveň komentár, zosilňuje dôraz, ktorý Sirach kladie na obsah syntagmy *πᾶσα σοφία*, otvárajúcej celú knihu (1,1). Zmysel adjektíva *πᾶς* v syntagme – a vôbec prvého slova knihy – je tu skôr elatívny: nehovorí sa tu o všetkej (*πᾶσα*) múdrosti, ale o „plnej, najvyššej, úplnej, čistej“¹⁴ múdrosti (*σοφία*), o jedinej skutočnej múdrosti, ktorá má svoje pevné usadenie v bázni pred Pánom. Lexikón LSJ uvádza ako prvý význam lexémy *πᾶς* v singulári „celý, úplný“¹⁵, podobne aj LEH¹⁶ ako druhý význam lexémy uvádza „celý“, tiež v singulári.

Adjektívum *πᾶς* (všetko, každý, celý) sa v rôznych obmenách u Siracha nachádza 212 krát (v LXX). Spomedzi tohto množstva výskytov je len niekoľko takých, ktorým sa z kontextu dá prisúdiť elatívny význam. Uvádzam všetky, ktoré v tomto zmysle považujem za evidentné:

Πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα.

„Plná múdrosť je od Pána a u neho je od večnosti.“¹⁷ (1,1)

μὴ ἀτιμάσης αὐτὸν ἐν πάσῃ ἰσχύϊ σου

„nezneváž ho, keď ty si v plnej sile“ (3,13b)

ἐν πάσῃ ψυχῇ σου πρόσελθε αὐτῇ

„s celou svojou dušou prístupuj k nej“ (6,26a)

¹¹ Takto, v rovine metodologického predpokladu, vníma rolu úvodnej poémy v Sirachovi Beentjes (BEENTJES, Full Wisdom, 28). Podľa Marböcka (ktorého postoj si Beentjes osvojuje) je poéma v knihe dokonca komentovaná. K Marböckovi pozri MARBÖCK, *Weisheit*, 26.

¹² Beentjes píše: „Slovník, obsah, štruktúra i hymnický štýl v 18,1-14 sú jasným dôkazom toho, že Sirach tu výslovne odkazuje na úvodné slová svojej knihy.“ BEENTJES, Full Wisdom, 28.

¹³ Tu Beentjes vidí „dvojitú inklúziu“ vo vv. 19,20a.24a (*φόβος κυρίου – ἔμφοβος*) a znova vo vv. 19,20b.24b (*ποιήσεις νόμου – παραβαίνων νόμον*). Táto štruktúra, podľa Beentjesa, zároveň ukrýva istý „rozsah teologických signálov“. Pre nás užitočným signálom v tomto komentári k 1,1-10 je úzka spojitosť medzi múdrosťou a zachovávaním zákona, o ktorej sa bude pojednávať nižšie. Porov. BEENTJES, Full Wisdom, 28.

¹⁴ BEENTJES, Full Wisdom, 29.

¹⁵ LSJ, *πᾶς*, 1345-1346.

¹⁶ LEH, *πᾶς*, 474.

¹⁷ Vlastný preklad.

οὐ γὰρ δύναται πάντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις

„lebo v ľud'och nemôže byť všetko“ (17,30a)

Πᾶσα σοφία φόβος κυρίου, καὶ ἐν πάσῃ σοφίᾳ ποίησις νόμου

„Plná múdrosť je v bázni pred Pánom a v nej spočíva zachovávanie zákona.“¹⁸ (19,20)

ὅτι πάσης σοφίας ἐστερήθη

„veď mu bola odňatá skutočná múdrosť“ (37,21b)

ἔγνω γὰρ ὁ ὑψιστος πᾶσαν εἶδησιν

„lebo najvyšší pozná všetko poznanie“¹⁹ (42,18c)

ובכל מערומיהם יתבונן (MS B)

„a všetky ich jemnosti preniká jeho poznanie“²⁰

[...] כִּי יָדַע עַלְיוֹן דְּ [...] (MS M)²¹

„lebo najvyšší pozná [...]“

καὶ συντέλεια λόγων Τὸ πᾶν ἐστὶν αὐτός

„zavŕšením našich slov bude: On je všetko“ (43,27c)

וקצ דבר הוא הכל (MS B)

„zavŕšením slov je: On je všetko“²²

Opomenúc 3,13b a 17,30a²³ ostáva nám v celom Sirachovom diele sedem výskytov (dvojitý vo v. 19,20) lexémy πᾶς – všetky v singulári – z významu ktorých i z kontextu ich použitia je zrejmé, že sa vzťahujú na múdrosť alebo poznanie. *Plnosť* je tak v Sirachovom diele (LXX) vyhradená výlučne múdrosti. Zaujímavým je aj fakt, že 43,27c, v ktorom by sme výskyt lexémy πᾶς – vzhľadom na jej prisúdenie Bohu, prameňu všetkého, čo je dobré (a preto aj múdrosti) – mohli nazvať generalizujúcim, sa objavuje na vrchole

¹⁸ Vlastný preklad.

¹⁹ Vlastný preklad.

²⁰ Vlastný preklad.

²¹ Takto prepisuje rukopis BEENTJES, *Ben Sira*, 118. Reymond uvádza prepis v tejto podobe: כִּי יָדַע עַלְיוֹן כֹּל („lebo najvyšší pozná všetko“). Porov. <http://www.bensira.org/navigator.php?Manuscript=Masada&PageNum=5>.

²² Vlastný preklad.

²³ V prípade 3,13b SEB výslovne uvádza elatívny význam „v plnej sile“. Avšak tento verš možno zo zoznamu vylúčiť nakoľko tu skôr ide o obrazné vyjadrenie a nesúvisí s múdrosťou. Podobne aj 17,30a sa vzhľadom na svoj kontext vzťahuje skôr na etický rozmer a πᾶς je tu zároveň v pluráli.

zoznamu výskytov. Chcel snáď Sirach²⁴ aj samotným počtom siedmich výskytov a ich usporiadaním poukázať na *plnosť*?

Už samotný prívlastok *πᾶσα* v elatívnom význame predpokladá Sirachovo vnímanie iných prístupov k múdrosti²⁵ a tak má sám o sebe apologetický nádych. V tomto zmysle je tiež zaujímavé, že spomedzi biblických múdroslovných autorov je Sirach jediný, kto tvrdí, že plná múdrosť je od Pána (*παρὰ κυρίου*; 1,1): od nikoho iného a nikde inde. Myslím, že táto skutočnosť tiež posilňuje tvrdenie, že Sirach kladie dôraz na syntagmu *πᾶσα σοφία* i na jej obsah v apologetickom zmysle. Dokonca aj v opise merateľných prírodných fenoménov je múdrosť menovaná ako posledná, na vrchole (1,2-3), opačne ako v knihe Prísloví (Prís 8,22-29), je teda najvyššia, plná, má „klimaxovú dimenziu, čo nikde inde nenachádzame“²⁶. Túto múdrosť sa za použitia svojich primeraných nástrojov usilujú exaktné vedy objaviť ukrytú v stvorení, avšak jej plnosť je len „od Pána“ (1,1).

Základom a pevnou oporou Sirachovho prístupu k múdrosti je jeho poznanie skorších židovských Písem²⁷. Táto znalosť Písem, ako aj apokryfov²⁸, sa evidentne prejavuje v úvodnej poéme v podobe zaujímavého detailu. Sirach, vyrátavajúc merateľné prírodné fenomény, neuvádza tu hviezdy (porov. 1,2), ktorých nespočítateľné množstvo sa inde neraz spomína (Gn 22,17; Jer 33,22; Dan 3,36). Tento fakt by mohol byť svedectvom o Sirachovej snahe „úplne sa dištancovať od astrológie, prítomnej tak v Izraeli ako aj v okolitom profánnom svete“²⁹. Pokiaľ ide o reakciu na grécku filozofiu a jej vývoj v čase

²⁴ Vnuk ako prekladateľ (prekladajúci v zmenených politicko-kultúrnych okolnostiach) nakoľko grécky ekvivalent *πᾶς* hebrejského כָּל vďaka tvaru v singulári lepšie odlišuje výskyt lexémy vo význame „plný, úplný“.

²⁵ V úvode spomenutých prúdov Sirachovej doby: židovského apokalyptizmu a gréckej filozofie.

²⁶ BEENTJES, *Full Wisdom*, 30-34. Ako ďalší spomedzi Sirachových biblických zdrojov, pokiaľ ide o opis merateľných fenoménov, sa ukazuje aj Jób 36,27-32. Podobne SKEHAN – DI LELLA, *Wisdom*, 138.

²⁷ Sir 1,2 a Gn 32,13; Sir 1,2-3 a Iz 40,12; Sir 1,3 a Prís 8,26-27; Sir 1,4 a Prís 8,22-31; Sir 1,6 a Jób 28,20. Nadovšetko Kniha prísloví (osobitne 8,22-30) a Jób 28 sa javia ako zvlášť dôležité pramene, o ktoré sa Sir 1,1-10 opiera (porov. pozn. 1).

²⁸ Viac ku skutočnosti, že Sirach bol oboznámený s Henochovým apokalyptickým spisom, a tiež k jeho reakciám naň, majúcej vždy charakter „racionálnej teodicey“ porov. ADAMS, *Wisdom*, 191-198 a hlavne ARGALL, *IEnoch and Sirach*.

²⁹ CORLEY, *Wisdom*, 274. V gréckom prostredí napr. Sokrates v Platónovom dialógu (*Euthyd.* 294b). Podobný charakter má zmienka o počte kvapiek dažďa alebo

bezprostredne predchádzajúcom i súbežnom (i následnom, vzhľadom na prekladateľa) s pôsobením Siracha, je úsilie židovských „múdrych“ o povzbudzovanie ich krajanov k vernosti tradíciám predkov pochopiteľné³⁰. Celý Blízky východ v Sirachovej dobe prežíval v dôsledku vplyvu Alexandra Veľkého a Ptolemaiovcov, a neskôr, začiatkom 2. stor. pred Kr., v dôsledku vplyvu Seleukovcov, politicko-kultúrny prechod, počnúc jazykom až po budovanie nových gréckych miest v regióne. Aj keď je vplyv tohto procesu na Judeu i Jeruzalem diskutovaný, musel krajinu poznačiť a konkrétne stopy zanechať³¹. V prípade Siracha a jeho reakcie na helenistickú kultúru však mohli ešte väčší vplyv zohrať jeho cestovateľské skúsenosti, ktoré on sám spomína, či oceňuje (34,9-10; 39,4; 51,13). Spomedzi zmienok v samotnom texte, ktoré nás oprávňujú vnímať Sirachovu známosť s gréckym intelektuálnym svetom i jeho kontakt s vtedajšími predstaviteľmi gréckej filozofie sú najdôležitejšie tie, ktoré hovoria o počítaní a meraní³² – vedeckých postupoch vlastných umeniu a exaktným vedám, ktoré nachádzame aj u Siracha (napr. 1,2-3). V porovnaní s umením a exaktnými vedami a ich užitočnosťou sa v gréckom svete pripisovala väčšia váha už len filozofii, ktorej cieľom je práve múdrosť³³.

Πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, programový manifest otvárajúci Sirachov spis, na ktorý autor, rozvíjajúc ďalšie témy, ďalej v knihe znova formálne metricky odkazuje (19,20), zreteľne poukazuje na charakter, aký má múdrosť v jeho teológii a pedagogike. Skutočná múdrosť má charakter plnosti, úplnosti,

---

o pôvode vetra u Henocha. Henoch rozpráva o svojej ceste do štyroch kútov sveta, kde „uvidel tři otevřené nebeské brány, odkud vycházejí jižní větry, vánek, rosa i déšť“ (1Hen 36,1). Porov. SOUŠEK, *Knihy*, 105. Iným možným dôvodom vynechania hviezd v 1,2 je skutočnosť, že židia ich stotožňovali s anjelmi, čo znova evokuje apokalyptického Henocha, ktorému anjeli sprostredkujú poznanie tajomstiev vesmíru. Porov. CORLEY, *Tripartite Creation*, 163 (aj pozn. 29). Vid' aj pozn. 40 tejto štúdie.

³⁰ Porov. napr. GAMMIE, Sage, 355-360.

³¹ Porov. COLLINS, *Jewish Wisdom*, 23-42.

³² Je to zaujímavá paralela, odkazujúca na fakt, že i cesta k múdrosti má a potrebuje svoje postupy, ktorými ju dosahuje.

³³ Platón, vo svojom diele *Filébos*, hovorí: „Jako kdybychom například u všech umění oddělili aritmetiku, nauku o měření a vážení, zbýval by z každého, abych tak řekl, jen chatrný kus (...) A tak budiž řečeno, že tato umění sice nad ostatní velice vynikají, ale nad ně sama že nevýslovně vynikají přesností a pravdivostí co do měř a čísel ta umění, která náleží ke snaze pravých filosofů.“ Porov. PLATÓN, *Filébos*, 55e.57d. Podobne sa mierami zaoberalo mnoho ďalších gréckych autorov (Archimedes, Aristoteles, Eratostenes, Aristarchus).

presahujúcej schopnosti človeka. Ak ju človek chce získať, musí sa naladiť do správneho postoja k nej. Naliehavo tak povstáva otázka: ako sa človek potrebuje disponovať, aby múdrosť dosiahol?

Miesta, v ktorých sa múdrosť odhaľuje a dispozícia pokory

Kľúčovým pojmom v Sirachovom pohľade na svet a v jeho prístupe k múdrosti je *zjavenie*. V súvisi s múdrosťou ho nachádzame uprostred úvodnej poémy: „Komu bol odhalený (ἀπεκαλύφθη) koreň múdrosti?“³⁴ (1,6). V línii s ostatnými múdrymi v Izraeli Sirach nachádza miesto zjavenia v Mojžišovom Zákone, v Tóre³⁵ a varuje pred nárokovaním si – prítomným tak v židovskej apokalyptike ako aj u Grékov – spoznať do krajnosti tajomstvá vesmíru (miesta, v ktorom je múdrosť ukrytá). V opozícii k takýmto postojom vníma Sirach ako najdôležitejšiu dispozíciu človeka, ktorý ašpiruje po múdrosti, práve pokoru: tajomstvá vesmíru je schopná preniknúť len múdrosť samotná (1,3), a tá má charakter daru (1,10a), je univerzálna, daná všetkým tým, čo milujú Boha (1,10b). Je síce pravdou, že v úvodnej poéme ani v celej prvej kapitole lexému „pokora“ ani raz nenájdeme a že ju u Siracha musíme hľadať na iných miestach jeho knihy (porov. nižšie), avšak z častého používania syntagmy φόβος κυρίου („bázeň pred Pánom“: len v samotnej prvej kapitole sa v LXX verzii „bázeň“ alebo „bázeň pred Pánom“ v rôznych obmenách vyskytuje 12-krát)³⁶ vyjadrujúcej správny vzťah k Bohu je zrejмый bezprostredný odkaz na

³⁴ Vlastný preklad. Sloveso ἀποκαλύπτω je tu v pasívnom rode, čo evokuje fakt, že človek nemá schopnosť odhaliť múdrosť sám. Okrem toho jeho preklad v tejto vážnej Sirachovej otázke v dokonavom vide (zvyčajný v slovenskom jazyku; porov. PANCZOVÁ – ŠKOVIERA, *Biblická gréčtina*, 90) „bol odhalený“ poukazuje na skutočnosť, že múdrosť je neuchopiteľná, a teda nikto nie je schopný zmocniť sa jej: môže byť len darovaná.

³⁵ Tóru však nechápe v legalistickom zmysle, a teda ako súbor noriem a zákonov, ale ako dejiny spásy – dejiny, do ktorých vstúpil Boh, aby konal v prospech človeka prostredníctvom vyvoleného ľudu. Tieto „svoje“ dejiny má Izrael zachytené vo Svätých písmach, predovšetkým v Pentateuchu, ktorý už má v Sirachovej dobe svoju podobu. V širšom zmysle je v Sirachovom chápaní Tórou celé zjavenie sa Boha svojmu ľudu. Porov. napr. GILBERT, Spirito, 66.

³⁶ V GII verzii sa objavuje ďalší výskyt: φόβος κυρίου δόσις παρὰ κυρίου („bázeň pred Pánom je darom od Pána“; 1,12c – vlastný preklad). Tento dodatok považujem za dôležitý vzhľadom na koreláciu bázeň-pokora: dar predpokladá dispozíciu prijať ho. Čo iné ako pokora (a zároveň otvorenosť v modlitbe) môže byť v tomto prípade dispozíciou? Porov. aj pozn. 6, 37, 38 a 39.

pokoru, ktorá z postoja bázne pred stvoriteľom všetkého nutne vyplýva.³⁷ Skúmajúc u Siracha výskyt koreňa *ταπειν-*, ktorý sa objavuje 27-krát, dá sa s dostatočnou istotou tvrdiť, že z kontextu jeho výskytov je v mysli autora korelácia bázeň-pokora jasná a predpokladaná³⁸. Úzky vzťah medzi bážňou

³⁷ Ku vzťahu medzi bážňou a pokorou porov. napr. LONGMAN, *Dictionary*, 201-205. Analyzujúc Knihu prísloví, ktorá je najdôležitejším spomedzi Sirachových zdrojov Longman píše: „...báť sa Boha znamená zotrvať pred ním v postoji podriadenosti, uznávať svoju závislosť na ňom. Je preto náležité tvrdiť, že správna bázeň pred Bohom vedie k pokore a vyhýbaniu sa pýche – k postoji, ktorý Kniha prísloví často obhajuje (v kontexte s bážňou pred Pánom: Prís 3,5; 6,17; 11,2; 15,25.33; 16,5.18.19; 18,12; 21,4.24; 22,4).“ Pre názornosť uvádzam tri najevidentnejšie pasáže spomedzi referovaných Longmanom ako aj príklad zo Siracha, objavujúci sa hneď v nasledujúcej druhej kapitole knihy:

בְּאֵי-יָדוֹן וְיִבְאָ קְלוֹן וְאֵת-צְנוּעֵי־הַקְּמָה

„Ak príde pýcha, príde aj hanba, zatiaľ čo pokorní vlastnia múdrosť.“ (Prís 11,2) – Bázeň (10,27) je tu, v kontexte opozície spravodlivý-bezbožný, vlastná spravodlivému.

יְרֵאת יְהוָה מוֹסֵר הַקְּמָה וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנָה

„Bázeň pred Pánom je výchovou a múdrosťou; slávu predchádza pokora.“ (Prís 15,33; vlastný preklad)

עֲקָב עֲנָה יְרֵאת יְהוָה עֲשֵׂר כְבוֹד וְחַיִּים

„Odmenou za pokoru je bázeň pred Pánom, bohatstvo, sláva a život.“ (Prís 22,4)

οἱ *φροβούμενοι* κύριον ἐτοιμάσουσιν καρδίαν αὐτῶν καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ *ταπεινώσουσιν* τὰς ψυχὰς αὐτῶν

„Tí, čo sa boja Pána, pripraví si srdcia a duše si pred ním pokoria.“ (Sir 2,17)

³⁸ Viaceré výskyty sú nerelevantné, avšak u mnohých, i keď neobsahujú lexikálne vyjadrenú koreláciu bázeň-pokora, je uvedený predpoklad opodstatnený. Jeden takýto výskyt je uvedený ďalej v texte (3,18). Uvádzam ďalšie dva (druhý je významný aj vzhľadom na tézu štúdie):

ὅτι μεγάλη ἡ δυναστεία τοῦ κυρίου καὶ ὑπὸ τῶν ταπεινῶν δοξάζεται

„lebo Pánova moc je veľká a pokorní ho oslavujú“ (Sir 3,20)

כי רבים רחמי אלהים ולענוימי יגלה סודו (MS A)

„Lebo Pánove dobrá [milosrdenstvá] sú hojné a svoje tajomstvá odhaľuje pokorným.“ (vlastný preklad)

προσευχῇ ταπεινοῦ νεφέλας διήλθεν, καὶ ἕως συνεγγίσει, οὐ μὴ παρακληθῆι· καὶ οὐ μὴ ἀποστῆι, ἕως ἐπισκέψηται ὁ ὕψιστος

„Modlitba pokorného preniká oblaky a neutíši sa, kým nedosiahne cieľ, neustúpi, kým Najvyšší nezhladne.“ (Sir 35,17-18a)

שועת דל ענו חל עמ ועד תגיע לא תנוח (MS B 35,21)

„Modlitba pokorného [chudobného] preniká oblaky a neutíši sa, kým nedosiahne cieľ.“

a pokorou podopierajú aj Sirachove vyjadrenia o hriešnom a pyšnom človeku prepojené témou „ohavnosti“ (βδέλυγμα)³⁹.

Konfrontujúc tento Sirachov dôraz na dispozíciu pokory s apokalyptickým Henochom badáme, že Henoch, opierajúc sa o svoje kozmické putovanie, považuje naopak sám seba za odhaľovateľa tajomstiev, ktoré sú však dané len jemu a jeho dedičom, na konci čias aj vyvoleným. V rovnako odporujúcom zmysle sa dá čítať aj zmienka o „koreni múdrosti“ (Sir 1,6): Henoch (1Hen 32,3), v pravdepodobnej alúzii na strom poznania dobra a zla (Gn 2,17), hovorí o sebe, že videl „strom múdrosti“, ktorého ovocie jedia svätí a tak sa učia veľkej múdrosti. Táto alúzia sa „stáva explicitnou v 1Hen 32,6“⁴⁰. Henochický text ako celok predstavujú jeho autori/redaktori na úrovni svätých písem, zjavených samotnému Henochovi ešte pred Mojžišom a obsahujúcich božskú múdrosť „potrebnú ku spáse pre tých, ktorí žijú v posledných časoch“⁴¹.

Potrebu pokory ako podmienky k tomu, aby nejaký človek mohol vnímať a postupne chápať múdrosť ukrytú v poriadku stvorenia, ktorým je Sirach fascinovaný, nachádza u Siracha aj Reiterer:

Veľkosť Boha je ohromujúca. Iba osoba, ktorá sa naladí do správneho postoja dosiahne hlboký vhl'ad. „Čím si väčší, tým väčšmi sa poníž a tak nájdeš milosť u Pána... myslí vždy na to, čo ti prikázal Boh“ (3,18.22).⁴²

V hebrejskom Ms A⁴³ zároveň nachádzame v 3,21 slovo התבונן (podobne aj v LXX διανοοῦ; 3,22), čo dovoľuje tvrdiť, že „Sirach má na mysli racionálnu a zodpovednú mentálnu aktivitu“⁴⁴. Byť pokorný tak neznamená len pasívne

³⁹ βδέλυγμα δὲ ἁμαρτωλῶν θεοσέβεια („hriešnikovi je úcta voči Bohu ohavnosťou“; 1,25b) a βδέλυγμα ὑπερηφάνου ταπεινότης („Pre pyšného je pokora ohavnosťou“; 13,20a)

⁴⁰ CORLEY, Wisdom, 280. Samotný text znie: „A svätý anđel Refael, jenž byl se mnou, mi na to řekl: «Toto je strom moudrosti, z něhož kdysi jedli tvůj praotec a tvá pramáti, aby se naučili moudrosti. Když to otevřelo jejich oči a oni poznali, že jsou nazí, byli ze zahrady vyhnáni.»“ Porov. SOUŠEK, *Knihy*, 104.

⁴¹ NICKELSBURG, *Enochic Wisdom*, 124, 127.

⁴² REITERER, *The interpretation*, 212. K Reitererom citovanej Sirachovej výzve k pokore vid' tiež: „Dieťa moje, pokorou osláv svoju dušu.“ (10,28) a „[Múdrost'] má ďaleko k pýche...“ (15,8)

⁴³ Ms A (1r): במה שהוררשית התבונן. K hebrejskému textu Siracha porov. BEENTJES, *Ben Sira*. Samotné rukopisy ako aj ich prepis v podaní Martina Abegga a Erica Reymonda sú dostupné aj na internete: <http://www.bensira.org/navigator.php>.

⁴⁴ REITERER, *Interpretation*, 212.

čakať, ale aj poctivo a zodpovedne pracovať a používať postupy, primerané múdrosti.

Popri zjavení je ďalšou kľúčovou témou tak úvodnej poémy ako aj celej Sirachovej knihy *stvorenie*, lebo práve v ňom sa človeku zjavuje múdrosť: „Skvele usporiadal (ἐκόσμησεν) veľké diela svojej múdrosti...“, hovorí Sirach (42,21). Celé usporiadané a zároveň „vnútorne štruktúrované (διαχωρίζω)⁴⁵ stvorenie je obrazom, ovocím múdrosti – miestom (ďalším popri Tóre), kde sa múdrosť prejavuje a kde ju možno racionálnou a zodpovednou aktivitou, v pokornom postoji odhaľovať. Tí, čo hľadajú múdrosť, nachádzajú ju práve „meditujúc a rozumom uvažujúc nad stvorením“⁴⁶, nad stvorením štruktúrovaným v rôznych úrovniach a vzťahoch. Úzky vzťah medzi múdrosťou a stvorením nádherne vyjadruje aj ďalšia poéma v sapienciálnom pentateuchu, Jób 28, z ktorej Sirach, ako to už bolo vyššie spomenuté, zrejme tiež čerpal. Bonora, vo svojej analýze tohto textu, ukazuje ako autor poémy vníma Božiu múdrosť v podobe „usporadujúcej prítomnosti vo svete“⁴⁷ a ďalej píše, že Božia múdrosť:

je tajomstvom sveta. Neidentifikuje sa s vecami, ani s Bohom, ktorý ju slobodne ustanovuje. Nie je to vec popri iných veciach: ona je zmyslom, tajomným dôvodom skutočnosti v jej vzťahu s božskou slobodou⁴⁸.

Je teda zrejmé, že múdrosť, ktorú Boh ukryl v stvorení (v celom vesmíre), ktoré je jeho dielom, a ktorú tak apokalyptici ako aj Gréci správne hľadajú práve v tomto *mieste*, avšak s nesprávnym nárokom spoznať tajomstvá vesmíru do krajnosti, je možné nájsť len vďaka zodpovedajúcej dispozícii pokory.

Dispozícia modlitby

Bolo už vyššie spomenuté, že jedným z kľúčových pojmov v Sirachovom prístupe k múdrosti je zjavenie. V súvislosti s témou modlitby je

---

⁴⁵ Táto Reitererova charakteristika stvorenia výstižne vyjadruje Sirachov opis usporiadaného („oddeleného“, „rozčleneného“) stvorenia (33,8.11). Porov. REITERER, Interpretation, 217.

⁴⁶ PERDUE, *Wisdom*, 249.

⁴⁷ BONORA, Il binomio, 34.

⁴⁸ BONORA, Il binomio, 34-35.

dôležité poznamenať, že odborníci nepovažujú tému zjavenia za vlastnú múdroslovným tradíciám Blízkeho východu.

Konvenčné spôsoby dosahovania poznania v múdroslovej tradícii antického Blízkeho východu zahŕňali pozorovania medziľudských vzťahov a prirodzeného sveta, ako aj štúdium zozbieraných spisov múdrych minulosti. Spomedzi foriem Judaizmu existujúcich v období Druhého chrámu sa zjavenie najčastejšie spája s apokalyptickým hnutím⁴⁹.

Je evidentné, že u Siracha sú všetky uvedené konvenčné spôsoby dosahovania múdrosti prítomné, avšak Sirach ich považuje za nepostačujúce a presahujúce samotné schopnosti človeka. Tieto – hľadajúc múdrosť – musia byť chránené a zavŕšené darom, ktorému sa človek nemôže otvoriť ináč ako v modlitbe. A práve téma modlitby sa s dôrazom objavuje v celej záverečnej kapitole knihy a zvlášť v akrostickej poéme 51,13-30 a uzatvára tak rámcovú *ideovú* inklúziu (ako bola nazvaná v úvode) celého Sirachovho diela⁵⁰. Takéto vnímanie makroštruktúry diela nenarúša ani možnosť, žeby v prípade záverečnej kapitoly mohlo ísť o sekundárny dodatok⁵¹. Faktom ostáva, že autor (či už Sirach sám, prekladateľ alebo konečný redaktor) považoval za dôležité zakončiť text svedectvom vlastnej skúsenosti – akousi stručnou, ale veľmi hutnou a podstatnou autobiografiou –, v ktorej rozhodujúcu úlohu zohráva práve poukaz na rozmer modlitby⁵².

Modlitba sa v záverečnej kapitole knihy, rovnako ako predtým pokora, ukazuje v rovine správneho vzťahu k Bohu: Boh je jediný zdroj a darca múdrosti a dáva ju tomu, kto o ňu prosí a hľadá ju (51,13-14). Bez pokornej

⁴⁹ GOERING, *Wisdom's Root*, 70. Sirach sa tak, berúc na vedomie a pevne sa pridržiavajúc týchto konvenčných spôsobov, avšak zároveň s dôrazom uvádzajúc tému modlitby v záverečnej kapitole, aj týmto stavia do správnej pozície voči múdrosti: je kdesi uprostred medzi gréckym hľadaním múdrosti prostredníctvom prirodzených (konvenčných) nástrojov a židovským apokalyptizmom s jeho mystifikujúcimi spôsobmi.

⁵⁰ Ide tu o Sirachovo osobné svedectvo o modlitbe a jej dôležitosti, nie o konkrétnu prosebnú, či inú modlitbu. Príklad takej modlitby nájdeme napr. v 22,27–23,6. Vzhľadom na tézu článku nie je bez významu, že prítomnosť aj konkrétnej prosebnej modlitby je „novinkou v židovskom múdroslovnom texte“. ADAMS, *Wisdom*, 159.

⁵¹ Pridržiavam sa pozície Muldera, ktorý zastáva autenticnosť záverečnej kapitoly textu. Viac k téme: MULDER, *Three Psalms*, 171-172 a pozn. 1. Rovnako aj Di Lella zastáva autenticnosť 51. kapitoly. Porov. SKEHAN – DI LELLA, *Wisdom*, 563.

⁵² Di Lella tituluje pasáž 51,13-30 „autobiografická akrostická poéma o múdrosti“. Porov. SKEHAN – DI LELLA, *Wisdom*, 572-580.

prosby nie je možné dosiahnuť múdrosť. Modlitba je tak konkrétnym vyjadrením pokory a vôbec prvým a najdôležitejším krokom⁵³ na ceste za múdrosťou, ktorú si ten, čo ju hľadá, prosí už od svojej mladosti: „Keď som bol ešte celkom mladý, skôr ako som sa vydal do širého sveta, v modlitbách som si so všetkou úprimnosťou prosil múdrosť. Pred chrámom som si ju vrúčne žiadal...“ (51,13-14a). Celý kontext uvedenej pasáže sa ukazuje ako „hľadanie múdrosti spojené s dimenziou modlitby“⁵⁴. Manfredi v tomto zmysle píše:

...celá sekcia, venujúca sa opisu pravého mudrca, je členená trojitým dôrazom⁵⁵ na modlitbu a, ako je to v celom Svätom písme, čokoľvek je trikrát opakované naznačuje charakter úplnosti (dokonalosti) prisudzovanej nejakému prvku. Toto ukazuje akou rozhodujúcou je pre pisateľa téma modlitby.⁵⁶

Výrečným je aj bezprostredný kontext, predchádzajúci text 51,1-12⁵⁷, kde mudrc, retrospektívne, vymenúva všetky možné ťažkosti a utrpenia, ktoré stretávajú hľadača múdrosti na jeho ceste. Tieto súženia vrcholia vo vyjadrení: „Moja duša sa priblížila až k smrti a môj život bol až kdesi dole, blízko podsvetia.“ (51,6b). Rozmer utrpenia a námahy, ktoré stretávajú človeka hľadajúceho múdrosť, sú tak v Sirachovej skúsenosti neoddeliteľne spojené s pravou cestou k múdrosti.

Človek hľadajúci múdrosť, odhodlaný byť neustále, „až do samého konca“ (ἕως ἐσχάτων; 51,14b), na ceste za múdrosťou, musí o ňu so všetkou úprimnosťou a vrúcnosťou prosiť (porov. vv. 13-14) a zároveň byť pripravený znášať aj ťarchu, utrpenie cesty. A predsa, napriek všetkej ťarche sa múdrosť a s ňou dobrý život dá „ľahko nájsť“ (51,26): stačí len „trochu si nakloniť ucho“ (51,16), „vložiť vlastnú šiju do jarma“ (51,26a), „prijat' ponaučenie“

⁵³ Ďalšími dôležitými krokmi a konkrétnymi prejavmi pokorného postoja k Bohu, ktoré Sirach v záverečnej kapitole spomína sú dôslednosť v konaní podľa zákona (v. 19b) a dôsledné konanie svojej práce (v. 30a).

⁵⁴ MANFREDI, *The true Sage*, 176. Dimenzia modlitby sa jasne ukazuje v prvej časti (51,13-22), vymedzená inklúziou vo vv. 13b-14a (kde je zmienka modlitby explicitná) a v. 22b (kde Sirach hovorí o jazyku, ktorý má ospevovať Pána).

⁵⁵ Tento trojitý dôraz sa v texte objavuje v dvoch podobách: 1. v trojnásobne, synonymicky opakovanom úmysle chváliť Pána a prosiť ho (51,1.10.12) a 2. v podobe odpovede/reakcie na modlitbu zo strany Toho, ktorý jediný je schopný múdrosť darovať. Aj sloveso δίδωμι (dať), vzťahujúce sa na darcu, sa v poéme objavuje trikrát a zároveň tematicky člení jej text vo veršoch 17b, 22a, 30b.

⁵⁶ MANFREDI, *The true Sage*, 178.

⁵⁷ Tá istá téma aj v 4,17.

(51,26b) a veriť, že sa dá „ľahko nájsť“ (ἐγγύς ἐστιν εὐρεῖν αὐτήν; doslova: „je blízko jej nájdenie“; v. 26c). Vyjadrenie ἔκλινα ὀλίγον τὸ οὖς μου („len trochu som si naklonil ucho“; 51,16a)⁵⁸ spontánne odkazuje na λόγος Θεοῦ („slovo Boha“) úvodnej poémy (1,5), na slovo, ktoré treba počúvať a ktoré je πηγή σοφίας („prameň múdrosti“⁵⁹). λόγος Θεοῦ nachádza potom svoju konkretizáciu a vyjadrenie v ἐντολαί, v zákonoch vyjadrených v Tóre: „Múdrost', Slovo a Zákon tak tvoria korelatívnu trilógiu.“⁶⁰ Tento korelatívny vzťah je múdroslovnnej literatúre podstatne vlastný a vyjadruje jej hermeneutiku, podľa ktorej „nikdy neexistovala čisto legalistická Tóra a ani Tóra, ktorej by chýbal múdroslovný obsah“⁶¹. Múdri jednoducho „čítali [a interpretovali] v Tóre dejiny múdrosti (...) lebo jasne videli, že múdrost' bola v Tóre vždy prítomná“⁶².

Záver

Úmyslom tejto krátkej štúdie bolo poukázať na dôraz, s akým Sirach predkladá svojim krajanom dve podstatné *dispozície* človeka v jeho hľadaní pravej múdrosti: pokoru a modlitbu. Sirach tak robí v apologetickej odpovedi na dva odlišné prístupy v hľadaní múdrosti: židovský apokalyptizmus a grécku filozofiu. Uvedené dve dispozície považuje Sirach za podstatné v takej miere, že nimi, v podobe rámcovej – formálnej i ideovej – inklúzie, vymedzuje celé svoje dielo. Pokora, bezprostredne súvisiaca s bázňou pred Pánom, vníma múdrost' ako dar Stvoriteľa, prítomný v samotnom stvorení a zaručene odhalený v Tóre – v dvoch *miestach*, v ktorých sa múdrost' zjavuje. Pravá múdrost' teda nie je dosiahnuteľná iba vlastnými silami: predpokladá pokoru, ktorá človeka otvára daru múdrosti. Pravá múdrost' je zároveň *πᾶσα* (plná): táto lexéma, v jej elatívnom zmysle, je pre Siracha kľúčovou, čo

⁵⁸ Rovnaký význam aj v 6,33 (v kontexte s dôrazom na „každú reč o Božích veciach“; v. 35a), s podobnou dikciou medzi 51,16a a 6,33b: ἐὰν ἀγαπήσης ἀκοῦειν, ἐκδέξῃ, καὶ ἐὰν κλίνῃς τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ („Ak budeš rád počúvať, veľa získaš, ak nakloníš svoje ucho, staneš sa múdrom.“).

⁵⁹ πηγή σοφίας λόγος Θεοῦ ἐν ὑψίστοις, καὶ αἱ πορεῖαι αὐτῆς ἐντολαὶ αἰώνιοι („Prameňom múdrosti je slovo Boha na výsostiach a jej chodníkmi sú večné zákony.“; 1,5 – vlastný preklad). K Sir 1,5, ktorý je dodatkom, porov. ZIEGLER, *Sapientia*, 128.

⁶⁰ PIÉ-NINOT, *La Palabra*, 171.

⁶¹ BONORA, *Il binomio*, 32.

⁶² BONORA, *Il binomio*, 32.

posilňuje aj jej výskyt a metrické usporiadanie v diele. Modlitba zasa vyjadruje vôľu obsiahnuť dar ako aj túžbu po tomto dare a vrúčne si ho žiada. Sirach zároveň nevyklučuje iné prístupy k múdrosti, ale vo svojom dôraze na uvedené dve dispozície človeka súčasne odhaľuje, v čom spočíva kameň úrazu iných prístupov. Aj keď uznáva, že každý človek sa môže stať múdrom, predsa svojim krajanom ukazuje istú cestu a konkrétny vzor múdreho predkladá v múdrych Izraela⁶³. Vo svojej odpovedi na hľadanie múdrosti v chápaní židovského apokalyptizmu a gréckej filozofie – prístupov, ktoré mohli byť pre jeho krajanov prítiažlivé – im tak Sirach predkladá pravú cestu k múdrosti.

Zoznam použitej literatúry

- ADAMS, Samuel L.: *Wisdom in Transition: Act and Consequence in Second Temple Instructions* (JSJSup 125), Boston – Leiden: Brill, 2008.
- AITKEN, James K.: Biblical Interpretation as Political Manifesto: Ben Sira and his Seleucid Setting, *JJS* 51 (2/2000) 191-209.
- ARGALL, Randall A.: *1 Enoch and Sirach. A Comparative Literary and Conceptual Analysis of the Themes of Revelation, Creation and Judgement*, Atlanta, GA: Scholars Press, 1995.
- Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokánonickými knihami*. Prvé opravené vydanie, Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2008. (= SEB)
- BEENTJES, Pancratius C.: *The Book of Ben Sira in Hebrew: A Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of All Parallel Hebrew Ben Sira Texts* (VTSup 68), Leiden: Brill, 1997.
- : Full Wisdom is from the Lord. Sir 1,1-10 and its Place in Israel's Wisdom Literature. In: Pancratius C. Beentjes: *Happy the One who Meditates on Wisdom (Sir 14,20). Collected Essays on the Book of Ben Sira* (CBET 43), Leuven: Peeters, 2006, 19-35.
- BOCCACCINI, Gabrielle: *Middle Judaism: Jewish Thought 300 BCE to 200 CE*, Minneapolis: Fortress, 1991.
- BONORA, Antonio: Il binomio Sapienza-Torah nell'ermeneutica e nella genesi dei testi sapienziali (Gb 28; Sir 1.24; Sap 9). In: Associazione Biblica Italiana: *Sapienza e Torah. Atti della XXIX Settimana Biblica*, Bologna: EDB, 1987, 31-48.
- COLLINS, John J.: Wisdom, Apocalypticism, and Generic Compatibility. In: Leo G. Perdue – Bernard Brandon Scott – William J. Wiseman: *In Search of Wisdom. Essays in Memory of John J. Gammie*, Louisville: Westminster, 1993, 165-185.
- : *Jewish Wisdom in the Hellenistic Age*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2011.
- CORLEY, Jeremy: Wisdom versus Apocalyptic and Science in Sirach 1,1-10. In: Florentino García Martínez (ed.): *Wisdom and Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls and in the Biblical Tradition* (BETL 168), Leuven: Peeters, 2003, 269-285.

---

⁶³ Porov. BONORA, Il binomio, 40-41.

- : Tripartite Creation in Sirach 16:26–17:4, *StBiSl* 7 (2/2015) 155-184.
- DI LELLA, Alexander A.: God and Wisdom in the Theology of Ben Sira: An Overview. In: Renate Egger-Wenzel: *Ben Sira's God: Proceedings of the International Ben Sira Conference Durham – Ushaw College 2001*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2002, 3-18.
- GAMMIE, John G.: The Sage in Sirach. In: John G. Gammie – Leo G. Perdue (eds.): *The Sage in Israel and the Ancient Near East*, Winona Lake: Eisenbrauns, 1990, 355-372.
- GILBERT, Maurice: Spirito, Sapienza e Legge secondo Ben Sira e il libro della Sapienza, *Parola, Spirito e Vita* 4 (1981) 65-73.
- : Prayer in the Book of Ben Sira. Function and Relevance. In: Renate Egger-Wenzel – Jeremy Corley (eds.): *Prayer from Tobit to Qumran. Deuterocanonical and Cognate Literature Yearbook 2004*, Berlin: De Gruyter, 2004, 117-137.
- GOERING, Greg Schmidt: *Wisdom's Root Revealed. Ben Sira and the Election of Israel*, Leiden – Boston: Brill, 2009.
- LIDDEL, Henry G. – SCOTT, Robert – JONES, Henry S.: *Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1996. (= *LSJ*)
- LONGMAN, Tremper – ENNS, Peter (eds.): *Dictionary of the Old Testament. Wisdom, Poetry and Writings*, Downers Grove: InterVarsity Press, 2008.
- LUST, Johan – EYNIKEL, Erik – HAUSPIE, Katrin: *Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2003. (= *LEH*)
- MANFREDI, Silvana: The true Sage or the Servant of the Lord (Sir 51,13-30 Gr). In: Angelo Passaro – Giuseppe Bellia (eds.): *The Wisdom of Ben Sira. Studies on Tradition, Redaction, and Theology* (DCLS 1), Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008, 173-195.
- MARBÖCK, Johann: *Weisheit im Wandel. Untersuchungen zur Weisheitstheologie bei Ben Sira* (BBB 37), Bonn: Verlag Peter Hanstein, 1971.
- MAZZINGHI, Luca: *Il Pentateuco sapienziale. Proverbi, Giobbe, Qohelet, Siracide, Sapienza. Caratteristiche letterarie e temi teologici*, Bologna: EDB, 2012.
- MIDDENDORP, Theophil: *Die Stellung Jesu Ben Siras zwischen Judentum und Hellenismus*, Leiden: Brill, 1973.
- MULDER, Otto: Three Psalms or Two prayers in Sir 51? The End of Ben Sira's Book of Wisdom. In: Renate Egger-Wenzel – Jeremy Corley (eds.): *Prayer from Tobit to Qumran. Deuterocanonical and Cognate Literature Yearbook 2004*, Berlin: De Gruyter, 2004, 171-203.
- NICKELSBURG, George W. E.: Enochic Wisdom: An Alternative to the Mosaic Torah? In: Jodi Magness – Seymour Gitin (eds.): *HESED VE-EMET: Studies in honor of Ernest S. Frerichs* (BJS 320), Atlanta: Scholars Press, 1988, 123-132.
- PANCZOVÁ, Helena – ŠKOVIERA, Daniel: *Biblická gréčtina*, Bratislava: Lingea, 2014.
- PERDUE, Leo G.: *Wisdom and Creation. The Theology of Wisdom Literature*, Nashville: Abingdon Press, 1994.
- PIÉ-NINOT, Salvador: *La Palabra de Dios en los libros sapienciales* (Colectánea San Paciano 17), Barcelona: Herder, 1972.
- PLATÓN: *Filébos. Spisy II*, Praha: OIKOYMENH, 2003.
- RAHLFS, Alfred – HANHART, Robert (eds.): *Septuaginta. Editio altera quam recognovit et emendavit Robert Hanhart*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.

- REITERER, Friedrich V.: The Interpretation of the Wisdom Tradition of the Torah within Ben Sira. In: Angelo Passaro – Giuseppe Bellia (eds.): *The Wisdom of Ben Sira. Studies on Tradition, Redaction, and Theology*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008, 209-233.
- SKEHAN, Patrick W. – DI LELLA, Alexander A.: *The Wisdom of Ben Sira*, New York: ABD, 1987.
- SOUŠEK, Zdeněk (ed.): *Knihy tajemství a moudrosti I. Mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy*, Praha: Vyšehrad, 1995.
- WRIGHT, Benjamin Givens: 1 Enoch and Ben Sira: Wisdom and Apocalypticism in relationship. In: Gabrielle Boccaccini – John J. Collins (eds.): *The Early Enoch Literature*, Leiden – Boston: Brill, 2007, 159-176.
- ZIEGLER, Joseph: *Sapientia Iesu Filii Sirach. Septuaginta 12/2*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980.

Zhrnutie

Knihy Sirachovho syna sa vzhľadom na obdobie vzniku (vo verzii LXX aj vzhľadom na obdobie prekladu) ponúka ako *apológia* pravej cesty k múdrosti v konfrontácii so židovským apokalyptizmom a gréckou filozofiou. Skutočná múdrosť je $\pi\alpha\sigma\alpha$ (plná) – presahujúca schopnosti človeka – čo Sirach programovo vyjadruje hneď v úvodnom verši a potvrdzuje aj výskytom lexémy $\pi\alpha\zeta$ v priebehu knihy. Pravá cesta k takejto múdrosti je potom nutne poznačená dvomi *dispozíciami* človeka hľadajúceho múdrosť: pokorou a modlitbou. Tieto dispozície sú pre Siracha natoľko podstatné, že ich v podobe formálnej a ideovej rámcovej inklúzie predkladá vyjadrené v prvej a záverečnej kapitole knihy. V línii s ostatnými múdrymi Izraela Sirach zároveň poznáva, že Boh ukryl múdrosť vo svojom stvorení a poodhalil ju v Tóre – v dvoch *miestach*, kde múdrosť možno nájsť. Sirach sa tak v prístupe k plnej múdrosti dištancuje od exkluzivizmu vlastného apokalyptickej literatúry i od preceňovania sa gréckej filozofie a svojim krajanom predkladá bezpečnú a pravú cestu k múdrosti.

Kľúčové slová: Sirach, múdrosť, $\pi\alpha\zeta$, pokora, modlitba.

Summary

Considering the period of its origin (and also the period of its translation in LXX version) the book of Ben Sira represents an *apology* where authentic way to wisdom is confronted with Jewish apocalypticism and Greek philosophy. Real wisdom is $\pi\alpha\sigma\alpha$ (full), going beyond man's capabilities. This is the idea that Sira states right in the introductory verse and supports it using the lexeme $\pi\alpha\zeta$ in the course of his book. Consequently, the authentic way leading towards such wisdom is marked by two *dispositions* of any person searching for wisdom, that is humility and prayer. These dispositions are for Sira so essential that he presents them in formal and conceptual inclusion in the first and final chapters of the book. Taking into consideration the ideas of other wise men of Israel, Sira also discerns that God

has hidden wisdom in his creation and revealed in Tora, two places where wisdom can be found. In his approach to the full wisdom Sira avoids both exclusivism (intrinsic to apocalyptic literature) and overestimation of Greek philosophy, and presents to his compatriots secure and authentic way to the wisdom.

Keywords: Ben Sira, wisdom, $\pi\alpha\tilde{\nu}\varsigma$, humility, prayer.

Pavel Prihatný OFMcap
doktorant na CMTF UP v Olomouci
Do Hája 9
976 33 PONIKY, Slovenská republika
pavelprihatny@gmail.com

Contents

Treaties

Martina KORYTIAKOVÁ

Good or Bad Abram? Critical and Exegetical Observations
on the Interpretations of Gen 13 1-31

Marek I. BARNIAK

Motif of “the city” in the Song of Songs 32-46

Pavel PRIHATNÝ

Authentic Way to the Wisdom According to Ben Sira 47-64

Julius PAVELČÍK

“The Lord is Compassionate and Merciful” (James 5:11).
On One Aspect of God in the Letter of James 65-87

Abstracts and reviews 88-111

Communications and references 112-122

Obsah

Štúdie

<i>Martina KORYTIAKOVÁ</i> Dobry čí zly Abram? Kritické a exegetické pozorovania k interpretáciám Gn 13	1- 31
<i>Marek I. BARNIAK</i> Motív „mesto“ v Piesni piesní	32-46
<i>Pavel PRIHATNÝ</i> Pravá cesta k múdrosti podľa Siracha	47-64
<i>Julius PAVELČÍK</i> „Veľmi súcitný a ľútostivý je Pán“ (Jak 5,11). K jednému aspektu Boha v Jakobovom liste	65-87
Abstrakty a recenzie	88-111
Správy a oznamy	112-122